

KS. DOMINIK OSTROWSKI

MISTAGOGIA KOŃCA IV WIEKU JAKO TEOLOGIA W UJĘCIU ENRICO MAZZY

WSTĘP

W niniejszym opracowaniu zostanie zaprezentowana generalna wizja mistagogii w Kościele końca IV wieku w ujęciu prof. Enrico Mazzy (ur. 1940), kapłana diecezji Reggio Emilia we Włoszech, wieloletniego badacza i uznanego eksperta problematyki mistagogii, absolwenta i profesora Papieskiego Instytutu Liturgicznego w Rzymie, wykładowcy na uniwersytetach katolickich we Włoszech i poza granicami swojej ojczyzny.

W 1986 r., podczas XV Tygodnia Naukowego Stowarzyszenia Wykładowców Liturgii, Enrico Mazza, wówczas doktorant Papieskiego Instytutu Liturgicznego, precyzyjnie objaśniał złożoność znaczenia terminu „mistagogia”, który pozornie ma bardzo proste znaczenie: katecheza na temat sakramentów. Jednakże, po pierwsze, mistagogia należy do kontekstu inicjacji chrześcijańskiej, po drugie jest głęboko duchowym objaśnieniem obrzędów liturgicznych. Także u greckich Ojców Kościoła termin *μυσταγωγία*, poza sensem ogólnym „inicjacji do misterium”, miał ważne znaczenia dodatkowe: po pierwsze, spełnianie jakiejś czynności sakralnej, po drugie zaś – w sposób szczególny – celebrowanie sakramentów inicjacji chrześcijańskiej (chrztu i Eucharystii). W tym ostatnim przypadku chodziło szczególnie o objaśnienie misterium ukrytego w Piśmie Świętym i celebrowanego w liturgii. Szersze określenie mistagogii jako „objaśnienie obrzędów liturgicznych” pochodzi, zdaniem Mazzy, z początków epoki bizantyjskiej. Właśnie na podstawie tego szerszego określenia mistagogią zwykło się dziś określać objaśnienie każdego typu celebracji, włącznie ze święceniami czy namaszczeniem chorych.¹

Ks. dr DOMINIK OSTROWSKI – Wicerektor WSD Diecezji Świdnickiej; adres do korespondencji: Pl. Wojska Polskiego 2, 58-100 Świdnica; e-mail: ostrowik@me.com

¹ E. M a z z a. *L'uso della Bibbia nella Liturgia: la mistagogia. Tentativo di approfondimento e rifondazione di senso*. W: *La Bibbia nella Liturgia. Atti della XV Settimana di Studio dell'Asso-*

W dysertacji doktorskiej z 1988 r. Mazza doprecyzowuje, że termin „mistagogia”, pochodząc od greckiego czasownika *μνέω*, wiąże się zawsze w kontekście sakralnym ze znaczeniem ‘nauczać doktryny’, a więc ‘wprowadzać w misterium (inicjować)’. W swoim zaś epokowym dziele z 1996 r., *La mistagogia: una teologia della liturgia in epoca patristica* (Mistagogia: teologia liturgii epoki patrystycznej)² Mazza wyjaśnia, że omawiany termin pozostaje w związku z ewolucją semantyczną terminu *μυστήριον* (tym samym także mistagogia znajduje się w ścisłej łączności z *μυστήριον*) oraz *μυστικός* (‘tajemniczy’) i *μύστης* (‘wtajemniczony’). Takie integralne rozumienie terminu, dodaje Mazza, było wspólne zarówno Ojcom antiocheńskim, jak i aleksandryjskim³.

Podkreślając walory literackie tekstów i homilii mistagogicznych szczególnie Teodora z Mopswestii i Cyryla Jerozolimskiego, Mazza stawia hipotezę, że u podstaw powstania tego gatunku literackiego mógłby stać kanon 46 Synodu w Laodycei (ok. 364 r.), mówiący o wychowaniu chrześcijańskim. Mowa w nim o tym, że ochrzczeni powinni do głębi poznawać wiarę, aby w Wielki Czwartek ją móc wyznać (*redditio*)⁴. Także z perspektywy literackiej Mazza ukazuje nowatorstwo liturgiczne homilii mistagogicznych, które tym samym stają w jednym rzędzie z innymi „wynalazkami” liturgicznymi końca IV wieku (np. obrzędy pojednania heretyków, ostatnie namaszczenie, także namaszczenie pochrzcielne, rozwój anafory typu antiocheńskiego)⁵.

---

ciazione Professori di Liturgia Sassone Frattocchie (Roma): 18-22 agosto 1986. Red. F. Brovelli. Genova: Marietti 1987 s. 97-98. W epoce patrystycznej termin ten jako czasownik przeszedł długą ewolucję, zróżnicowaną według miejsc i epok. U Cyryla Aleksandryjskiego, Diodora z Tarsu i Orygenesa mistagogia oznacza objaśnienie duchowego sensu Pisma Świętego; w bardziej ogólnym sensie może oznaczać objaśnienie figur Starego Testamentu wypełnione w Nowym. Może także oznaczać odwołanie do rzeczywistości eschatologicznych, głoszonych w Kościele – tak u Euzebiusza, Cyryla Aleksandryjskiego i Maksyma Wyznawcy. Por. E. M a z z a. *La mistagogia*. W: *Dove rinasce la parola. Bibbia e liturgia – III*. Red. R. De Zan. (Caro Salutis Cardo. Contributi 8). Padova: Edizioni Messaggero-Abbazia di Santa Giustina 1993 s. 253.

² Wydana w serii Bibliotheca «Ephemerides Liturgicae» z numerem 46 jako druga edycja publikacji z 1988 r. pod tym samym tytułem.

³ U Ojców greckich termin „mistagogia” był rozmaicie przyjmowany: „Poza ogólnym sensem inicjacji w misterium, można wyróżnić dwa sensy podstawowe: przede wszystkim wykonanie świętej czynności, szczególnie celebracji sakramentów inicjacji we chrzcie i Eucharystii; po drugie zaś ustne lub pisemne objaśnienie misterium ukrytego w Piśmie Świętym i celebrowanym w liturgii” (E. M a z z a. *Elementi di teologia liturgica nelle maggiori catechesi mistagogiche del quarto secolo. Estratto di Tesi di Dottorato in S. Liturgia*. (Thesis ad Lauream 132). Roma 1988 s. 25. Przekład D.O. Por. T e n ż e. *La mistagogia* s. 252.

⁴ Por. T e n ż e. *La mistagogia: una teologia della liturgia in epoca patristica*. Roma 1996² s. 7.

⁵ T e n ż e. *Elementi di teologia liturgica* s. 20. Por. T e n ż e. *La struttura dell’anafora nelle catechesi di Teodoro di Mopsuestia*. W: *Presiedere alla carità. Studi in onore di S. E. Mons.*

1. KATECHEZA, DUCHOWOŚĆ CZY TEOLOGIA MISTAGOGICZNA?

Mówiąc o mistagogii, E. Mazza często wychodzi od pytania: katecheza czy teologia mistagogiczna? Faktycznie już w swoim kluczowym wystąpieniu w 1986 r. przypomina, że mistagogię spontanicznie klasyfikowano zazwyczaj do domeny katechezy albo duchowości. W pierwszym przypadku mistagogia staje się sposobem adaptacji nauczającego do audytorium niezdolnego do głębszego rozumienia misterium, wciąż wymagającego katechezy bardzo żywiołowej, mało teologicznej, w celu uniknięcia nieużytecznych obciążeń. Konsekwencją tego, mówi Mazza, byłoby „zdyspensowanie się z dyskursu doktrynalnego, systematycznego czy – bardziej właściwie – spekulatywnego, na rzecz opisu figur biblijnych, czyli uprzywilejowanie metody narracyjnej” w katechezie⁶. W drugim zaś przypadku, gdy mistagogię zaliczano do sfery duchowości, większą rolę odgrywały takie wymagania, jak użycie symboli dla wyrażenia smaku rzeczywistości duchowych, reprezentowanych w sposób figuratywny; te wymagania są zaspokajane przez odwoływanie się do epizodów Starego Testamentu. W obu przypadkach mistagogia, zdaniem Mazzy, jest niejako zdeklasowana i zastosowana do szczegółowych potrzeb i doświadczeń katechezy lub duchowości. W takim ujęciu niezrozumiałe byłoby narodzenie się mistagogii w Kościele jako wspólnocie, gdzie stała się ona objaśnieniem i metodą zrozumienia misterium, metodą odczytania celebracji liturgicznej. Pozostałaby ona zaledwie jednym z wielu pomysłów na przekazanie wiedzy lub doświadczenia niektórych, niedostępna dla wspólnoty jako całości. Zdaniem Mazzy, jest inaczej:

Jeśli uważnie przeanalizujemy traktaty mistagogiczne, które przetrwały do naszych czasów, zdajemy sobie sprawę, że mistagogia jest wyposażona we własną metodę, służącą do przetworzenia rozumienia misterium. Metodę tę, wszędzie podobną, stosuje się do całej przestrzeni akcji liturgicznej, łącznie z tym, co nazywamy «zawartością ontologiczną» sakramentu. Metoda mistagogiczna jest równoznaczna z aktem przetwarzania także pełnych treści teologicznych, bez potrzeby modyfikacji i nagięć metody. Jeśli zdołamy wykazać prawdziwość tego twierdzenia, będziemy mogli zamknąć dyskurs stwierdzeniem, że mistagogia nie może być uważana jedynie za element przestrzeni katechezy albo teologii duchowości,

Gilberto Baroni Vescovo di Reggio Emilia-Guastalla nel 75° compleanno. Red. E. Mazza, D. Gianotti. Genova: Marietti 1988 s. 65-93.

⁶ Tenże. *L'uso della Bibbia nella Liturgia* s. 98. Przekład D.O.

ale powinna być uznana za teologię w pełnym tego słowa znaczeniu: teologię liturgiczną⁷.

Mazza pokazuje, że kiedy np. św. Ambroży rozważa kwestię zbawczej skuteczności chrztu, to podkreśla, że gwarancją tej skuteczności są trzy elementy: fakt ustanowienia przez Chrystusa, obecność trynitarna i dar Ducha konsekrującego wody. Mazza nazywa ten dyskurs Ambrożego „po prostu teologią”:

Wszystko to jest po prostu teologią; nie można tutaj rozróżnić między mistagogią chrzcielną i teologią chrzcielną. Z tekstu Ambrożego wyłania się w sposób jasny, że teologia formuje się bezpośrednio z wiernego użycia typologii tekstów starotestamentalnych w odniesieniu do sakramentu chrześcijańskiego. Zważywszy, że jest to specyficzna i ulubiona metoda Ambrożego, wynika stąd, że mistagogia jako taka jest faktem teologicznym albo nawet sposobem uprawiania teologii⁸.

Mistagogia więc nie jest tylko formą katechezy albo teologii duchowości, jest raczej sposobem uprawiania teologii w pełnym tego słowa znaczeniu. Ta nowa teologia jest z założenia objaśnieniem nie tylko faktu sakramentalnego, ale również każdego poszczególnego obrzędu, składającego się na celebrację liturgiczną. Stąd Mazza nie waha się mówić o teologii mistagogicznej, dodając, że znajduje się ona w obszarze teologii liturgicznej⁹.

2. MISTAGOGIA – TEOLOGIA WŚRÓD TEOLOGII

Nazywając mistagogię „szczególną teologią”, Mazza ukazuje wzajemne relacje zachodzące między mistagogią i teologią systematyczną. Przypomina m.in., że teologia zawarta w katechezach mistagogicznych uprzedza teologię epok późniejszych, a szczególne powiązanie ma z teologią współczesną:

Współczesna teologia sakramentalna charakteryzuje się dwiema cechami: trudnością w recepcji perspektywy biblijnej i, jako próba zapobieżenia tej niedogodności, powrotem do teologii misteriów. Obie te cechy mają swoje bezpośrednie korzenie w zatraceniu typologii biblijnej, metody konstytutywnej mistagogii. Owo nieszczęsne zatracenie rozpoczyna się przejawiać już w niektórych tekstach homi-

⁷ Tamże s. 101. Przekład D.O.

⁸ Tamże. Przekład D.O.

⁹ Tamże. Por. T e n ż e. *Elementi di teologia liturgica* s. 32.

lii mistagogicznych [...] Stąd analiza tych homilii posłużyć może także do lepszego zrozumienia dzisiejszej sytuacji teologii liturgii¹⁰.

Istotnie, tym, co przyciąga podziw dzisiejszych teologów do mistagogii, jest ciągle opieranie się na tekstach biblijnych, co zdaje się być fundamentem metody tej teologii. Właśnie odnosząc się do tego fundamentu, Mazza, który regularnie powtarza, że homilie mistagogiczne nie niosą z sobą jakiejś własnej teologii, pokazuje, że przynależą one do zwykłego ich czasom horyzontu i metodologii teologicznej. Chodzi o szczególny system hermeneutyczny, do którego odwołują się katechezy mistagogiczne: jest nią typologia biblijna, będąca własną metodą teologii patrystycznej. Typologia biblijna, na której opiera się mistagogia, gwarantuje – zdaniem Mazzy – zarówno walor ontologiczny, jak i konsystencję oraz piękno duchowe całego dorobku mistagogii¹¹.

Ta właściwość powinna więc być szczególnie ciekawa dla współczesnych liturgistów, którzy pragnęliby na nowo odkryć mistagogię patrystyczną, aby przenieść ją na grunt naszej epoki:

Byłoby wskazane uruchomić wszystkie narzędzia hermeneutyczne, właściwe współczesnym naukom historycznym i biblijnym, w taki sposób, aby dzięki nim zagwarantować jasną łączność między rytmem liturgicznym a wydarzeniem historycznym, opowiadany przez Biblię. Uprzedzając wnioski, sędzę, że można powiedzieć, iż to jest cały problem mistagogii¹².

2.1. BIBLIA JAKO FUNDAMENT MISTAGOGII

Enrico Mazza, zanim jeszcze opublikował wyniki swoich badań w dysertacji doktorskiej, już wcześniej miał przygotowany cały zestaw wniosków dotyczących zależności mistagogii i egzegezy biblijnej. Przede wszystkim, podkreśla Mazza, Pismo Święte jest naturalnym środowiskiem, w którym porusza się Kościół pierwszych wieków. Jednakże użycie Starego Testamentu w nauce chrześcijańskiej od początku przysparzało pewnych trudności. To samo oczywiście można powiedzieć także o każdym innym aspekcie życia Kościoła: organizacji, dyscyplinie i kulcie. Nie było łatwą sprawą wybranie jakiegoś fragmentu starotestamentalnego i bezpośrednie zastosowanie do Chrystusa czy do Kościoła. Tutaj właśnie przyszła z pomocą metoda typologiczna, której celem było objaśnienie misterium:

¹⁰ T e n ż e. *Elementi di teologia liturgica* s. 23. Przekład D.O.

¹¹ T e n ż e. *La mistagogia* s. 265-266.

¹² Tamże s. 265. Przekład D.O.

Ten problem jest szczególnie wyraźny w dziedzinie chrystologii: Stary Testament musiał odnosić się do misterium Chrystusa, aby je dowartościować i uwiarygodnić. Wszystko to wymaga jakiejś określonej metody. Nie zapominajmy jednak, że i wcześniej w świecie hebrajskim istniał podobny problem. Tradycja ta wytworzyła przecież techniki interpretacyjne Starego Testamentu z prawdziwego zdarzenia. Halacha odnosiła święty tekst do życia codziennego, haggada, mająca swój szczytowy wyraz w homilii, zmierza do zbudowania wierzących, targum jest formą parafrazy, a midrasz szczególnym typem interpretacji aktualizującej Starego Testamentu, dokonanej metodą kombinacji kilku jego fragmentów¹³.

Mazza zwraca uwagę, że szczególnie św. Paweł oraz autor Listu do Hebrajczyków, a także św. Jan, zwracają na siebie uwagę wysiłkami w tej materii. Wszelkie porównania Pawłowe i Janowe stają się źródłem dla mistagogicznej interpretacji celebracji liturgicznej. Paweł, który całe Pismo Święte interpretuje w świetle Chrystusa, widzi w Biblii ukryte misterium, które może zostać objawione jedynie w Duchu, który ożywia, nie w literze, która zabija (2 Kor 3, 6). Stare Prawo, odczytane w tej optyce, otrzymuje nowy wymiar: zostało ono napisane „ze względu na nas”, jak pisze Paweł odnośnie przepisu Księgi Powtórzonego Prawa (1 Kor 9,9-10):

Napisane jest właśnie w Prawie Mojżesza. Nie zawiążesz pyska wołowi młócaćemu. Czyż o woły troszczy się Bóg, czy też powiedział to przede wszystkim ze względu na nas? Bo przecież ze względu na nas zostało napisane, iż oracz ma orać w nadziei, a młócarz [młócić] w nadziei, że będzie miał coś z tego.

Paweł, a także autor Listu do Hebrajczyków, usiłują także nadać teoretyczną bazę użytej metodzie interpretacyjnej za pomocą koncepcji *typos* i przy użyciu interpretacji figuralnej Starego Testamentu. Teksty staro- i nowotestamentalne, za których pomocą są konstruowane interpretacje mistagogii, mają więc swoją wielką poprzedniczkę, a tym samym uwiarygodnienie, w tej typologii *konstruktorów teologii* Nowego Testamentu¹⁴.

2.2. MISTAGOGIA A TYPOLOGIA

Ponieważ, jak udowadnia Mazza, mistagogia sama jest „teologią”, istnieje według niego potrzeba zbadania sposobu użycia Biblii, zwłaszcza Starego Testamentu, w mistagogii. Problematyka dotyczy tego, jak zastosować frag-

¹³ T e n ż e. *L'uso della Bibbia nella Liturgia* s. 102. Przekład D.O. Por. T e n ż e. *Elementi di teologia liturgica* s. 33-34.

¹⁴ T e n ż e. *L'uso della Bibbia nella Liturgia* s. 102.

ment biblijny do celebrowanego misterium. Mazza rozróżnia w tym celu dwie szkoły lektury biblijnej, istniejące w epoce homilii mistagogicznych: alegoryzująca metoda szkoły bizantyjskiej i metoda interpretacji dosłownej szkoły antiocheńskiej. Obie one praktykują mistagogię, a ich szczególne podejście do egzegezy odzwierciedla się także w ich metodzie mistagogicznej¹⁵.

W obszernym studium z 1996 r. nasz autor prowadzi badanie typologii biblijnej, uzupełniając to, o czym mówił wpierw na temat typologii mistagogicznej. Podkreśla tutaj, że pierwszym celem typologii biblijnej jest zagwarantowanie ciągłości między Starym i Nowym Testamentem. Stary Testament jest zapowiedzią przygotowującą nadejście Nowego. Tym oto sposobem realizuje się system hermeneutyczny, proponowany przez samą Ewangelię: „Musi się wypełnić wszystko, co napisane jest o Mnie w Prawie Mojżesza, u Proroków i w Psalmach” (Łk 24, 44). Jest to typologia biblijna, zwana także sensem duchowym albo *plenior*, właśnie dlatego, że sam tekst święty objawia nam ostateczny sens i cel, dla którego został spisany: objawienie Chrystusa. Ta metoda interpretacyjna nie stwarza nam szczególnego kłopotu, zważywszy, że jasne jest dla wszystkich, czym jest zapowiedź przyszłości i czym jest jej realizacja. Nie stanowi też problemu pewien rodzaj podobieństwa, który siłą rzeczy powinien istnieć między wydarzeniami będącymi prefiguracją i ich realizacją w Nowym Testamencie¹⁶.

Aby ostatecznie rozjaśnić problematykę, Mazza wprowadza w dyskurs pojęcia *similitudo (imago)* i *veritas*. Wydarzenia Starego Testamentu również mówią o Jezusie, dokładnie tak jak Nowego, a więc mają charakter profetyczny: faktycznie bowiem zapowiadają przyszłość, z którą są już same w sobie mają jakiś związek na zasadzie podobieństwa.

Właśnie dlatego, że wydarzenia Starego Testamentu nie są zamknięte w sobie, ale zmierzają do dalszego wypełnienia, będzie się mówić, że ich prawda nie rezyduje w nich samych, lecz objawia się dopiero w ich wypełnieniu: w Nowym Testamencie. To zatem zostaje zdefiniowane jako *veritas*, podczas gdy Stary Testament jako *imago*.

Mazza wyjaśnia ten mechanizm, używając argumentu, że dla interpretacji tekstu w takim systemie hermeneutycznym potrzebne są dwa terminy: jeden, który opisuje Stary Testament, i drugi, który oznacza Nowy Testament (jak np. *typon-antitypon, eikon-prosopon, umbra-lux* etc.)¹⁷.

¹⁵ T e n z e. *L'uso della Bibbia nella Liturgia* s. 104. Por. T e n z e. *Elementi di teologia liturgica* s. 34-35.

¹⁶ T e n z e. *La mistagogia* s. 266-267.

¹⁷ Tamże s. 267.

Jednakże Mazza nie zatrzymuje się na takim wniosku i, rozwijając argumentację, powiada, że Stary Testament nie tylko oznacza i ogłasza Nowy, lecz że już zawiera obecność specyficznych elementów Nowego Testamentu, jakkolwiek tylko poprzez partycypację czy w formie pomniejszonej:

Józef sprzedany przez braci nie tylko oznacza Chrystusa, w Józefie Chrystus naprawdę zostaje sprzedany przez braci, zważywszy, że Józef jest typem czyli partycypacją Chrystusa. Podobnie i Izaak: nie tylko objawia Chrystusa, on również w nim partycypuje, stąd w Izaaku to Chrystus jest wybawiony od ofiary śmierci¹⁸.

Istotnie, homilie paschalne (notabene najstarsze teksty patrystyczne) podają taki typ interpretacji, nazywanej przez Mazzę „ontologiczną”. Homilie paschalne zajmują się opisem faktycznej teorii tej zależności między Starym i Nowym Testamentem, podkreśla nasz autor. One właśnie, po bardzo dokładnym wyjaśnieniu, przechodzą w aktualizację i tłumaczą sens typologiczny pierwszej Paschy oraz innych zbawczych wydarzeń zapowiadających Chrystusa, który jest nową Paschą. Dla umocnienia swojej argumentacji, Mazza przypomina homilię Melitona z Sardes, który to właśnie mówi o Chrystusie obecnym w sposób figuratywny w wydarzeniach starego Prawa:

On to jest Paschą naszego zbawienia, On to w wielu wiele wycierpiał, On to był w Ablu zabity, w Izaaku związany, w Jakubie ziemi obcej służący, w Józefie sprzedany, w Mojżeszu porzucony, w baranku złożony na ofiarę, w Dawidzie prześladowany, w prorokach zelżony¹⁹.

Należy pamiętać, że taka metoda hermeneutyczna jest obecna i w Nowym Testamencie (Paweł Apostoł używa tej szczególnej metody interpretując Wyjście z Egiptu)²⁰.

Mazza analizuje rozmaite szkoły mistagogiczne i wykazuje ich cechy charakterystyczne, także zaskakujące – np. Teodor z Mopswestii okazuje się rozwijać mistagogię głęboko alegoryczną, pomimo że sam przynależy do szkoły antiocheńskiej. Metoda Teodora wyrasta z określonego źródła, którym jest rytuał normujący celebrację liturgiczną w Kościele w Antiochii.

¹⁸ Tamże s. 269. Przekład D.O.

¹⁹ Meliton z Sardes. *Homilia paschalna* 69. Przeł. A. Świderkówna. W: *Pierwsi świadkowie*. (Biblioteka Ojców Kościoła 10). Kraków: Wyd. M 1998 s. 321-322.

²⁰ M a z z a. *La mistagogia* s. 269.

Tymczasem Cyryl Jerozolimski, który znajduje się na linii rozwoju tego samego rytuału – przynajmniej gdy chodzi o Eucharystię – nie przyłącza się do alegorycznej metody interpretacji liturgii. Istniała szeroka gama możliwości, pozwalających poszczególnym autorom dokonywać procesu przetwarzania teologii w sposób zdecydowanie jednostkowy, także na poziomie metody. Na przykład Jan Chryzostom wybiera temat moralności jako kamień węgielny wszystkich swoich homilii mistagogicznych. Nie są one przez to mniej mistagogiczne niż inne, stwierdza Mazza²¹.

Użycie typologii liturgicznej u Ambrozego jest bardzo odmienne od sposobu Cyryla. Ambroży buduje swą typologię na stwierdzeniu, że dwa Testamenty jakby się nakładają, dając życie jednolitej perspektywie liturgicznej, która tłumaczy realizm i skuteczność sakramentalną, zachowując jednocześnie pewne rozróżnienie między wydarzeniem i sakramentem. Cyryl tymczasem zakłada, że dwa Testamenty pozostają zdecydowanie oddzielone, a sakrament nie jest mylony z rzeczywistością zbawczą (której przecież jest sakramentem), chociaż potwierdza zarówno skuteczność, jak i realizm obydwu.

Dla Ambrozego typologia biblijna jest bezpośrednim nośnikiem zawartości sakramentalnej, podczas gdy dla Cyryla ta typologia pozostaje jedynie zewnętrznym potwierdzeniem teologii sakramentu, która jest potwierdzona inną niż typologia drogą²².

Również Teodor jest zwolennikiem silnego realizmu, zdaniem Mazzy wręcz przesadnego, ale poprzez swoją teorię relacji między eschatologią i sakramentem udaje mu się zachować dystans między samym sakramentem a historycznym wydarzeniem zbawczym, będącym obiektem sakramentu.

Na koniec swoich analiz Mazza stwierdza:

Możemy powiedzieć tylko jedno: mistagogia lub inaczej mówiąc typologia zastosowana do liturgii jest sposobem budowania teologii sakramentów; jednakże, na podstawie tekstów katechez mistagogicznych, musimy podkreślić, że w konstruowaniu tej teologii uczestniczą także inne liczne elementy, które ostatecznie tłumaczą głębokie różnice, zachodzące między różnymi autorami²³.

²¹ T e n ż e. *Elementi di teologia liturgica* s. 56.

²² Tamże s. 55-56. Przekład D.O.

²³ Tamże s. 56. Przekład D.O.

2.3. TYPOLOGIA I ALEGORIA

Mazza poczynił jasne rozróżnienie między typologią i alegorią czy wręcz alegorezą, które, choć podobne, odbiegają od siebie. Typologia, czy to biblijna, czy liturgiczna, polega na objaśnianiu Pisma Świętego albo obrzędów w świetle ich obiektywnego związku istniejącego między różnymi fazami historii zbawienia. Alegoria czy alegoreza natomiast interpretuje Pismo, a także liturgię, nie biorąc pod uwagę prawdziwych relacji istniejących między następującymi po sobie stadiami ekonomii Bożej:

Typologia ma przywilej opierania się na obiektywnym fundamencie historycznym. Alegoreza tymczasem, abstrahując od analogii rzeczywiście istniejących między różnymi fazami tego samego Boskiego planu, stanowi arbitralną innowację... To, co w egzegezie duchowej i w mistagogii jest zdobyczą typologii, zawsze pozostaje ważne, to zaś, co jest wynikiem alegorezy, jest nietrwale²⁴.

Kiedy równowaga między typologią i alegorią zaczęła przechylać się w stronę tej ostatniej, do głosu ostatecznie doszła alegoreza, która zdaniem Mazzy była czynnikiem degenerującym metodę i prowadziła do arbitralnych i nieoczekiwanych interpretacji. Alegoreza na dobre zagościła w średniowiecznych traktatach (*explicationes missae*, wielkie komentarze liturgiczne, które zrodziły się właśnie w łacińskim średniowieczu), następnie stała się także składnikiem późniejszych ksiąg pobożnościowych, które tymi tekstami się inspirowały również w czasach współczesnych. Zdaniem Mazzy to właśnie przesadna rola, którą odegrała alegoreza, jest przyczyną zaniku katechez i komentarzy mistagogicznych we współczesnym Kościele rzymskim: „Historycznie rzecz ujmując, alegoria stała się śmiercią mistagogii”²⁵.

ZAKOŃCZENIE

Zarówno we wczesnych, jak i dojrzałych etapach swoich studiów Enrico Mazza zawsze bronił pozycji mistagogii jako pełnoprawnej teologii, opartej na typologii. W tej bowiem szczególnej teologii, nazywanej przezeń teologią typowo liturgiczną, nigdy nie brakuje (ani nie może brakować) użycia typologii jako własnej metody przetwarzania prawd teologicznych.

²⁴ T e n ż e. *L'uso della Bibbia nella Liturgia* s. 106. Por. także: T e n ż e. *Elementi di teologia liturgica* s. 37. Przekład D.O.

²⁵ T e n ż e. *L'uso della Bibbia nella Liturgia* s. 106. Por. T e n ż e. *Elementi di teologia liturgica* s. 38. Przekład D.O.

Na zakończenie zasygnalizujemy, że syntetyczne ujęcie, w jakim ukazałiśmy pewne kluczowe aspekty metody teologicznej mistagogii w badaniach prof. Enrico Mazzy, było ograniczone objętością niniejszego opracowania. Sprawilo to, że zatrzymaliśmy się na dotknięciu kwestii ściśle teologicznych, lecz nie mogliśmy poruszyć drugiej gałęzi tematu, jaką jest podłoże filozoficzne mistagogii końca IV wieku, zwłaszcza wzajemne relacje między typologią a platonizmem, które Enrico Mazza silnie podkreśla i szeroko wyjaśnia w swoich badaniach. Niech więc opracowanie to pozostanie przyczynkiem do ukazania całościowej wizji mistagogii starożytnej w studiach Enrico Mazzy.

BIBLIOGRAFIA

- Boselli G.: *Il senso spirituale della liturgia*. Bose: Edizioni Qiqajon 2011.
- Bradshaw P. (rec.): *Mystagogy: A Theology of Liturgy in the Patristic Age*. By Enrico Mazza. „Worship” 64:1990 s. 381-382.
- Czerwik S.: *Mistagogia w służbie duchowości liturgicznej po Soborze Watykańskim II*. W: *Mistagogia a duchowość*. Red. A. Żądło. Katowice 2004 s. 46-61.
- De Zan R.: *How to interpret a Collect*. W: *Appreciating the Collect. An Irenic Methodology*. Red. J.G. Leachman. Farnborough 2008 s. 57-82.
- Fedorowicz Sz.: *Kościół o Eucharystii w katechezach mistagogicznych Ojców*. W: *Ante Deum stantes*. Red. S. Koperek. Kraków 2002 s. 233-239.
- Giraud C.: *Gestualità e parola tra liturgia cristiana e liturgia pre-cristiana*. „Rivista di Pastorale Liturgica” 47:2009 nr 5 s. 17-26.
- Johnson Maxwell E.: *Christian Initiation in fourth-century Jerusalem and Recent Developments in the Study of the Sources*. „Ecclesia Orans” 26:2009 nr 1-3 s. 143-161.
- Krakowiak Cz.: *Katechumenat chrzcielny dorosłych w Kościele posoborowym*. Lublin 2003.
- Mazza E.: *La dimensione battesimale della penitenza*. W: *Il battistero*. Red. G. Boselli, Magnano (BI) 2008 s. 195-213.
- Misztal W.: *Od duchowości do mistagogii i od mistagogii do duchowości*. W: *Mistagogia a duchowość*. Red. A. Żądło. Katowice 2004 s. 15-29.
- Raffa V.: *Liturgia eucaristica. Mistagogia della Messa: dalla storia e dalla teologia alla pastorale pratica*. Roma 2003.
- Reine F.J.: *The eucharistic doctrine and liturgy of the mystagogical catecheses of Theodore of Mopsuestia*. Washington, DC 1942.
- Sielepin A.: *Mistagogia jako metoda*. W: *Mistagogia a duchowość*. Red. A. Żądło. Katowice 2004 s. 147-161.
- Sobczko H.J.: *Rola i miejsce mistagogii w Kościele pierwotnym*. W: *Mistagogia a duchowość*. Red. A. Żądło. Katowice 2004 s. 30-45.
- *Znaczenie mistagogicznych katechez o Eucharystii Cyryla Jerozolimskiego dla współczesnej refleksji teologicznej i praktyki liturgicznej*. W: *Ante Deum stantes*. Red. S. Koperek. Kraków 2002 s. 225-232.
- Taft R. F.: *Liturgia. Modello di preghiera, icona di vita*. Roma 2009.
- Żądło A.: *Mistagogia w liturgii*. W: *Mistagogia a duchowość*. Red. A. Żądło. Katowice 2004 s. 104-125.

MYSTAGOGY OF THE END OF THE FOURTH CENTURY AS A THEOLOGY
IN ENRICO MAZZA'S TERMS

S u m m a r y

The study presents a general sketch of prof. Enrico Mazza's (born 1940) teaching and writings on the Christian mystagogy of the end of the fourth century. This widely known and respected scholar and expert in the matter, graduate and professor of the Pontifical Liturgical Institute in Rome, a lecturer at Catholic universities in Italy and abroad, affirmed that mystagogy is not just a form of catechism or spirituality, but rather a way of doing theology in the fullest sense. Actually, the fact that mystagogy is built on a specific use of the Bible and employs the typological method, makes of it a distinct kind of theology, called by Mazza a "liturgical theology".

Translated by Rev. Dominik Ostrowski

Słowa kluczowe: mistagogia, duchowość, typologia, teologia w pełnym sensie, teologia liturgiczna, Enrico Mazza.

Key words: mistagogy, spirituality, typology, theology in the fullest sense, liturgical theology, Enrico Mazza.